

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 41-42 (2005)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 41-42 (2005)

Ο Άδης της Αχερουσίας λίμνης και το Νεκρομαντείο του

Οδυσσέας Θ. Μπέτσος

doi: [10.12681/prch.28959](https://doi.org/10.12681/prch.28959)

Copyright © 2022, Οδυσσέας Θ. Μπέτσος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μπέτσος Ο. Θ. (2022). Ο Άδης της Αχερουσίας λίμνης και το Νεκρομαντείο του. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (41-42), 189-204. <https://doi.org/10.12681/prch.28959>

Ο Άδης της Αχερουσίας λίμνης και το Νεκρομαντείο του

Οδυσσέα Θ. Μπέτσου

Α. Ο Έλληνας στην προχριστιανική Ελλάδα

Πίστευε ότι αποτελείται από σώμα και ψυχή. Και το μεν πρώτο είναι ορατό και θνητό, το δε δεύτερο αόρατο κι αθάνατο. Ειδικότερα η ψυχή είναι το είδωλο του νεκρού σώματος. Ένα φάσμα, μια σκιά εκείνου. Είναι τ' «αμενηκά κάρηνα» της Οδύσσειας του Ομήρου.

Μετά την ταφή του σώματος ζει στον κάτω, της επιφάνειας της Γης, κόσμο. Όχι οπουδήποτε, αλλά σε συγκεκριμένο χώρο, που εξωτερικά διακρίνεται για τις άσχημες συνθήκες του και που χειρότερες είναι οι εσωτερικές του. Αν δεν έχει ταφεί το σώμα, η μεν ψυχή του περιπλανιέται στη γη 100 ολόκληρα χρόνια, οι δε υπεύθυνοι για την ταφή είναι καταραμένοι εφ' όρου ζωής τους. Το ίδιο παθαίνει η ψυχή αν έχει ταφεί το σώμα αλλ' αυτή δεν έχει τον οβολό να δώσει στο Χάροντα να τη διαπορθμεύσει στον Άδη. Περιπλανιέται στις όχθες της δύσοσμης και βορβορώδους Αχερουσίας λίμνης, μέχρις ότου κάποιος πληρώσει τον οβολό, τοποθετώντας τον εντός του τάφου του σώματος του νεκρού. Τα περί Χάροντα και οβολου δεν αναφέρονται στα πρώιμα προϊστορικά χρόνια (όταν γράφτηκε η Ιλιάδα του Ομήρου), αλλά στα ύστερα τέτοια (όταν γράφτηκε η Οδύσσεια εκείνου), αφού πριν ο ποιητής της διάβασε το σχετικό έπος του Ησιόδου «Μινύαι» – δε διασώθηκε – κι επισκέφθηκε ο ίδιος το χώρο της Αχερουσίας με τα τρία ποτάμια της και το λειτουργούν Νεκρομαντείο της Εφύρας.

Οι ψυχές των νεκρών δεν έχουν «εν ενεργεία» αισθήσεις, ψυχικές λειτουργίες και γλώσσα ή γλώσσες. Αλλ' «εν δυνάμει» τέτοιες. Γι' αυτό και στον Άδη δεν έχουν υλικές ανάγκες. Ζουν εκεί σε βαθύ σκοτάδι (έρεβος), σε διαρκή θλίψη και λήθαργο. Οι εν δυνάμει παραπάνω ιδιότητές τους μπορούν να καταστούν εν ενεργεία ύστερ' από κάποιες ενέργειες, εισφορές και θυσίες ζώνων με μαύρο τρίχωμα, προσφορά χρηστηριασθέντων «εν ζωή» ατόμων. Όχι οπουδήποτε κι οποτεδήποτε. Αλλά σε χώρους που έχουν σπήλαια, βάραθρα ή βαθιές τρύπες, για να εξέλθουν οι ψυχές τους πάντοτε νύχτα. Κι αφού τους προσφέρουν οι παραπάνω «άλφιτα ιερά» (τροφή που μόνο τρώνε οι ψυχές νεκρών) και πιούν αίμα που σωρεύτηκε σε λάκκο από τα παραπάνω θυσιασθέντα ζώα. Τότε ξυπνούν από το λήθαργο, αποκτούν τις δυνάμεις που ως ψυχές ζώντων είχαν και είναι σε θέση ν' απαντούν σ' ερωτήσεις των χρηστηριασθέντων και να ρωτούν

Ο Αχέροντας πλημμυρισμένος κάποια χειμωνιάτικη μέρα από νερά βροχών και λίγα πηγών του. Ορίζει την άνω μικρή Λάκκα Σουλίου από την κάτω τέτοια.

Γέφυρα τσιμεντινή απέκτησε τη δεκαετία του 1960 (μάλλον).

Πριν τον περνούσαν με καλάθι σε συρματόσχοινο. Παλιά περίμεναν να λιγοστεύουν ή να στερέψουν τα νερά του. Την έκοβε ανατολή-δύση.

αυτούς για τα εγκόσμια, τα οποία αγνοούν αφότου μεταφέρθηκαν στον κάτω κόσμο, «ες δόμα αΐδαο» (Ομήρου έπη). Οι τότε Έλληνες δε δέχθηκαν ποτέ ότι οι ψυχές των νεκρών τους μετεμψυχώνονται.

Στον κάτω κόσμο βασιλεύει ο αδερφός του Δία Άδης ή Αΐδωνέας ή Πλούτωνας, τη δε πύλη του φυλάει, κατά τα ύστερα προϊστορικά χρόνια (όταν γράφτηκε η Οδύσσεια από τον Όμηρο) ο με μαύρο τρίχωμα, μεγάλα δόντια, άκαμπτος και ακοιμητος Κέρβερος (σκύλος), που εμποδίζει όχι μόνο την έξοδο από τον Άδη αλλά και την είσοδο ζωντανών ανθρώπων. Μόνο λίγοι ήρωες κι εκλεκτοί των πρώιμων προϊστορικών χρόνων μπόρεσαν να φτάσουν στον Άδη και εξέλθουν αυτού, πλην των Θησέα και Πειρίθοα που απέτυχαν. Ήταν ο Ηρακλής (δύο φορές), ο Ορφέας, ο Αινείας κι ένας Αιγύπτιος. Ο θεός του κάτω κόσμου ονομάστηκε τα ύστερα προϊστορικά χρόνια και Πλούτωνας γιατί, κάνοντας με το “έτσι θέλω” γυναίκα του την Περσεφόνη, κόρη της θεάς της γεωργίας Δήμητρας, συνδέθηκε τ’ όνομά του με την αφθονία της γεωργικής παραγωγής. Δηλαδή του πλούτου, εξ ου και «Πλούτωνας». Το σώμα του θεού αυτού (κατ’ άλλους το κεφάλι του μόνο) καλύπτει μαύρο διαφανές ύφασμα. Δύο μόνο φορές ανέβηκε στη γη. Τη μια που άρπαξε στην Ελευσίνα την Περσεφόνη και την άλλη, όταν πήγε στον Όλυμπο κι ο Δίας έλυσε τη διαφορά του με τη Δήμητρα, μάνα της Περσεφόνης, υποχρεώνοντάς τον ν’ αφήσει τη γυναίκα του έξι μήνες να ζει με τη Δήμητρα στη γη (άνοιξη και θέρος) κι έξι μαζί του στον Άδη (φθινόπωρο και χειμώνα).

Ο Άδης της Αχερουσίας λίμνης και το Νεκρομαντείο του

Οι ψυχές στον Άδη όταν φθάσουν δικάζονται για τα «εν ζωή» αδικήματά τους. Ακόμα και για εκείνα που δικάστηκαν σ' αυτή αλλά δεν εξέτισαν όλη ή μέρος από την ποινή τους. Δικαστές είναι οι δίκαιοι ηγεμόνες των πρώιμων προϊστορικών χρόνων: Μίνωας, Ραδάμανθυς και Αιακός, με... εισαγγελέα τον Αϊδωνέα. Κι όσες κριθούν άδικες οδηγούνται στα Τάρταρα του κάτω κόσμου, όπου οι Ερινύες δεν τους αφήνουν καθόλου χρόνο οι τύψεις τους, που να μη τις βασανίζουν. Οι δε αθώες οδηγούνται στα Ηλύσια Πεδία ή στα Νησιά των Μακάρων. Σ' αυτά υπάρχουν πράσινη χλόη κι άοσμη ασφόδελοι, αλλά κι ομίχλη πυκνή. Μόνο 40 μέρες το χρόνο διαλύεται εκείνη. Κι ο ήλιος τότε ηλιάζει τις ψυχές με το φως και τη θερμότητά του.

Β. Πώς φτάνουν οι ψυχές στον Άδη

Αφότου ελευθερωθούν από το σώμα κι εκείνο ταφεί από τους ζώντες παραλαμβάνονται από τον άορατο ψυχοπομπό θεό Ερμή (για κάποιους πισωκάπουλα του φτερωτού ίππου εκείνου με όνομα Πήγασσος) και με δοκιμασίες μεγάλες οδηγούνται από τη μήκους 10-13 χιλιομέτρων χαράδρα του ποταμού Αχέροντα ως την έξοδό του απ' αυτή, όπου νύχτα τις παραδίδει στον ασυγκίνητο πορθμέα του Πλούτωνα (είναι τώρα τα χωριά Γλυκή και Βουβοπόταμος μάλιστα κι άλλη τ' Αχέροντα) Χάροντα, αντί ενός οβολού η κάθε μία, για να τις οδηγήσει με την ελεεινή και σάπια βάρκα του, μέσω του κάτω ρου του Αχέροντα και της Αχερουσίας λίμνης, στο βασιλείο εκείνου, στον κάτω κόσμο.

Το φαράγγι του Αχέροντα ανάμεσα των βουνών του Σουλίου. Σ' αυτό ο μυθολογικός Αχέροντας ρέει ανενόχλητος. Στην έξοδό του (πεδιάδα Φαναρίου, άλλοτε Αχερουσία λίμνη) δεν έχει κοιτή για να εξακολουθήσει την πορεία του. Στην κοιτή του έχει αναπτυχθεί παρθένο δάσος. Το ίδιο και στο γειτονικό του ποτάμι Κωκυτός. Πρόσφατα το θέρος άρχισαν να τους κλέβουν τα νερά για να ποτίσουν τις καλλιέργειες σε βάρος της υπάρξεως και της ιστορίας τους.

Κάτω της λίμνης πίστευαν ότι είναι ο Άδης των ψυχών, όλων των κατηγοριών. Δικαίων και αδίκων, για να δικασθούν και κριθούν κατά τα έργα τους στην επίγεια ζωή κι ύστερα να μεταφερθούν σε δύο χώρους εκείνου, που αναφέραμε πριν.

Κολώνα, απομεινάρια της πέτρινης γέφυρας του Αχέροντα, 1.000 μέτρα ανατολικά της εξόδου του στον κάμφο του Φαναρίου. Πρέπει νάχει χτισθεί τα βυζαντινά χρόνια ή τα πρώιμα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Κάπου κοντά σ' αυτή, κατά τον Όμηρο και το Στράβωνα, νύχτα ο Χάροντας παραλάβαινε τις ψυχές των νεκρών στη βάρκα του, αντί οβολού, για να τις οδηγήσει «ες δόμα Αΐδαο» (στα παλάτια του Πλούτωνα).

Γ. Οι ποταμοί του παραπάνω Άδη

Είναι τρεις: ο Αχέροντας, ο Πυριφλεγέθοντας και ο Κωκυτός.

1) Ο Αχέροντας. Κατά την Ελληνική Μυθολογία ήταν γιος του Ήλιου ή του Κρόνου και της Γης (Γαίας). Όταν ο Ζευσ πολέμησε για να εξολοθρεύσει τους Τιτάνες της Γης, ο Αχέροντας πρόσφερε νερό να πιουν οι διψασμένοι Τιτάνες. Κι ο Δίας τον έκανε ποτάμι να ρέει πικρό και μαύρο νερό, τους δε αντιπάλους κατέκαυσε με κεραυνούς, καθήμενος στις όχθες ενός παραπόταμου του Αχέροντα (μετά την Τιτανομαχία), που ύστερα γι' αυτό ονομάστηκε Πυριφλεγέθοντας (από τις φλόγες των κεραυνών του Δία και τις έκτοτε νεώτερες, που προέρχονται από φωσφορίζουσες ουσίες ανάμεσα στα θολά νερά του).

Κατά τους ιστορικούς αρχαίους Ελληνικούς χρόνους ο Αχέροντας, πριν εκβάλει τα νερά του στην Αχερουσία λίμνη, έσμιγε αυτά με τα του Πυριφλεγέθοντα, κοντά στο σημερινό χωριό Καστρί Φαναρίου, και του Κωκυτού, κοντά στο σημερινό χωριό Μεσοπόταμο. Κι ύστερα εξερχόταν της λίμνης κι έφτανε, ενισχυμένος με νερά, στον κόλπο του χωριού Αμμουδιά (άλλοτε Σπλάντζα) του Ιονίου Πελάγους, που τα νερά εκείνου

Ο Άδης της Αχερουσίας λίμνης και το Νεκρομαντείο του

έκανε γλυκά, όταν, τον 4^ο μ.Χ. αιώνα, ο επίσκοπος των χριστιανών Ευροίας της Θεσπρωτίδας Δονάτος μετέβαλε αυτά από «πικρά» σε «γλυκά». Ή κατάλληλα για άρδευση και πόση.

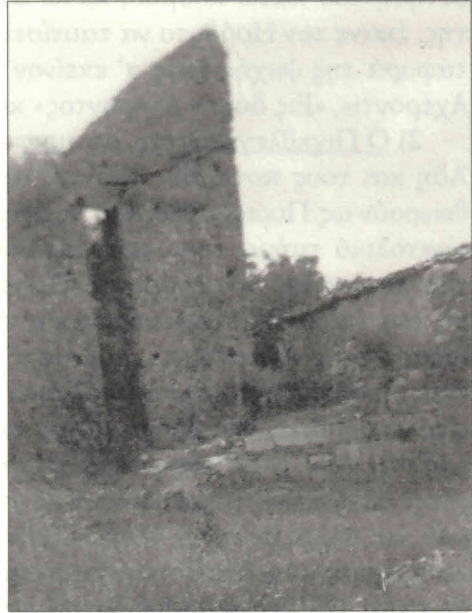
Ο ναός του θεού του Άδη Πλούτωνα
στη Γλυκή Φαναρίου.

Ο Μέγας Θεοδόσιος δώρισε το ναό
αυτό στον επίσκοπο της περιοχής
(Ευροίας) Δονάτο. Κι εκείνος τον
μετέτρεψε σε ναό της Παναγίας.

Ο Αλή πασάς τον κατέστρεψε.

Στη θέση του έχει χτισθεί
ο διακρινόμενος δεξιά μικρός ναός.

Το αριστερά τοιχείο έγινε
για να εμποδίσει τα νερά
του Αχέροντα να γκρεμίσουν
τον πρώτο χριστιανικό ναό.

Το όνομα του Αχέροντα έχει
ετυμολογηθεί από τις λέξεις Άχεα
και ρέω. Δηλαδή ρέει τα βάσανα ή
τα παράπονα των νεκρών. Έχει τρία τμήματα. Το άνω τμήμα, που αρχίζει από τις πηγές των χωριών Σιστρούνη και Αχλαδέας των άνω δύο Λακκών Σουλίου (του Νομού Ιωαννίνων τώρα) και φτάνει μέχρι την είσοδο του δευτέρου τμήματος, που είναι στ' απ' εδώ κι απ' εκεί βουνά Σουλίου και Παρασουλιών (Τούρλα και Βορίλα), με πλησίον τα χωριά Σεριζιανά και Τρίκαστρο, που είναι μια τρομακτική χαράδρα, μήκους πάνω από 10 χιλιόμετρα, με κρημνώδεις και δεινρώδεις πλευρές και τελειώνει στα απ' εδώ κι απ' εκεί χωριά Γλυκή και Βουβοπόταμο των Νομών Θεσπρωτίας και Πρέβεζας. Σ' αυτή ο Αχέροντας, περιδινούμενος και παφλάζων κινείται με αδιάκοπο κι ισχυρό θόρυβο, ανάλογο από την ποσότητα των νερών και τις αντηχήσεις που οι έναντι πλευρές του δημιουργούν. Η ποσότητα των νερών δεν αυξάνει μόνο από τις βροχές που πέφτουν στη διάρκεια του χρόνου, αλλά και από τις φυσικές πηγές που υπάρχουν στις πλευρές του φαραγγιού, με μεγαλύτερη σε ποσότητα νερού εκείνη που βγαίνει σε άντρο κάτω της θέσεως «Σκάλα Τζαβέλλαινας».

Στην πορεία του σ' αυτό το τμήμα κάποιες φορές χάνεται γιατί ρέει υπόγεια ή γιατί καλύπτεται από την παρακείμενη δεινρώδη βλάστηση.

Το τρίτο τμήμα του είναι αυτό που διακρίνεται τώρα όλο στην αποξηρανεύσα, τη δεκαετία του 1950, πεδιάδα του Φαναρίου και καταλήγει στον κόλπο της Αμμουδιάς του Ιονίου Πελάγους. Πριν χυνόταν στην Αχερουσία λίμνη, αφού έσμιγαν μ' αυτόν τα νερά τους και οι δύο άλλοι

ποταμοί του Άδη που αναφέραμε, λίγο δυτικότερα του Μεσοποτάμου και διαπερνώντας την εξερχόταν σε μια κοίτη, που οδηγούσε στον παραπάνω κόλπο. Αυτό το σμίξιμό του με τη λίμνη Αχερουσία και τη χωροθέτηση του κάτω κόσμου, κάτω από τα βορβορώδη και δυσώδη νερά της, έκανε τον Ηρόδοτο να ταυτίσει το θάνατο των ανθρώπων και τη μεταφορά της ψυχής τους σ' εκείνον με τις φράσεις: «Ες Αχέροντος», «Εν Αχέροντι», «Εις δόμον Αχέροντος» και «Εις μέλαθρα Αχέροντος».

2) Ο Πυριφλεγέθοντας. Δε συμφωνούν όλοι οι ασχοληθέντες με τα του Άδη και τους ποταμούς του της αρχαίας Θεσπρωτίδας. Οι πιο πολλοί θεωρούν ως Πυριφλεγέθοντα το χείμαρρο «Κάκαβος», που ρέει στο νοτιο-ανατολικό τμήμα του λεκανοπεδίου Φανάρι, αφού διασχίσει τα νότια του φαραγγιού του Αχέροντα Παρασούλια βουνά κι ενισχυθεί με τα νερά των παρακείμενων πηγών, και τα τέτοια των πηγών του Ναρκίσσου (θέση Άγιος Αθανάσιος), που με τ' αποξηραντικά έργα μεγάλο μέρος τους προσχώθηκε και τα υπόλοιπα οδηγήθηκαν σε τεχνητή τάφρο, που ακολουθεί δικό της δρόμο μέχρι τον κόλπο της Αμμουδιάς. Καθώς κυλούν τα νερά στον παραπάνω χείμαρρο φωσφορίζουν εδώ κι εκεί τις νύχτες. Αυτό άλλοι το αποδίδουν σε χημικές ουσίες της κοίτης του χείμαρρου και άλλοι σε οστά νεκρών ζώων ή κι ανθρώπων που πνίγονται από τα ορμητικά νερά του στην προσπάθειά τους να περάσουν στην αντίπερα όχθη. Η Ελληνική Μυθολογία αποδίδει τις εδώ κι εκεί λάμπεις στους κεραυνούς που είχε ρίξει ο Δίας για να φοβίσει τους Τιτάνες.

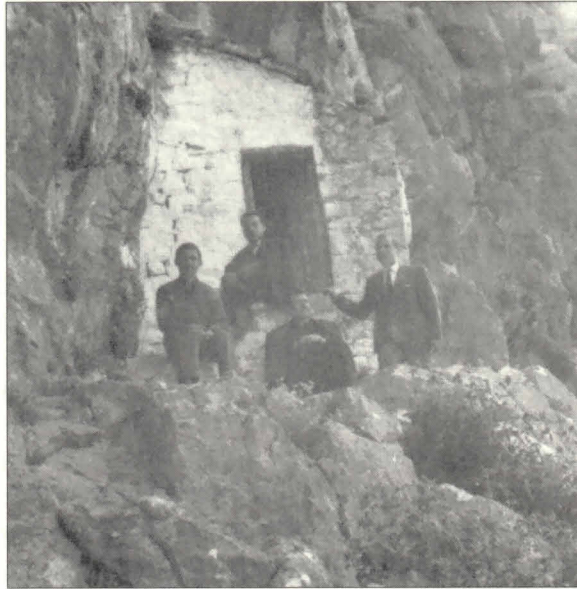
Ο Πυριφλεγέθοντας του Ομήρου (σήμερα Κάκαβος) στην έξοδό του από τα βουνά Σκαφιδωτών και Γρικάστρου. Διακρίνονται δεξιά το χωριό Σκεπαστό (π. Ζαραβίνα) και αριστερά το Καναλλάκι, έδρα σήμερα του δήμου Φαναρίου. Όταν ο Πυριφλεγέθοντας, από τις βροχές, σέρνει ορμητικά πολλά νερά μαζί με μεγάλες πετρώδεις κροκάλες, η βοή τους είναι τρομακτική, τα νερά κατακόκκινα, ο δε λόφος του Σκεπαστού σειέται (έζησα σ' αυτό 8 χρόνια ως δάσκαλος του Δημ. σχολείου του). Γειτονικών κατοικιών άτομα μου είχαν πει ότι βλέπουν τις νύχτες σπίθες φωτιάς από την τριβή των κυλιόμενων λίθων και πουρναριών.

Ο Άδης της Αχερουσίας λίμνης και το Νεκρομαντείο του

Ο τουριστικός οδηγός της Νομαρχίας Πρέβεζας τοποθετεί αυτόν στο χωριό της Βουβοπόταμος, όπου δεν υπάρχει χείμαρρος με παρακείμενες πηγές. Ο δε γιατρός και όψιμος ιστορικός του Νομού μας Χαράλαμπος Γκούβας τοποθετεί αυτόν στο Σουλιώτικο ρέμα, που σμίγει τα νερά του ανατολικότερα της Σκάλας της Τζαβέλλαινας, ρέμα που κυλάει μόνο νερά βροχών, παρασυρμένος από την άποψη του Ιταλού περιηγητή του 1654 I. Laurenbegi.

Ζήσαμε τη δεκαετία του 1950 σε χωριό της βόρειας πλευράς του παραπάνω Κακάβου ονόματι Σκεπαστό και διαπιστώσαμε ότι μόνο αυτός έχει τα γνωρίσματα του Πυριφλεγέθοντα, όπως τον περιγράφουν οι Όμηρος, Ησίοδος και άλλοι νεώτεροι Έλληνες και Λατίνοι συγγραφείς.

Πάνω από τον Πυριφλεγέθοντα υπάρχει στον απότομο λόφο του Βεντερικιού σπηλιά, στην οποία έχτισαν χριστιανοί ναό στον Προφήτη Ηλία, γιατί κυνηγημένος, δήθεν, από τους Τούρκους, κρύφτηκε σ' αυτή και σώθηκε. Μπροστά του υπάρχει μονοπάτι, που οδηγεί στις Σκαφιδωτές. Λίγα μέτρα αν βαδίσεις ανατολικά του, υπάρχουν πέσματα ανθρώπου και λιονταριού αποτυπωμένα στο πέτρινο δάπεδό του, σε κανονικές αποστάσεις ανθρώπου και λιονταριού να βαδίζουν.

Τα διακρινόμενα άτομα είναι ο υποφαινόμενος και τρεις συνάδελφοί του, τους οποίους ξεναγεί σ' αυτή τη θέση. Δε γνωρίζομε αν οι παλαιοντολόγοι ή οι εραστές της Ιστορίας και Προϊστορίας γνωρίζουν τα παραπάνω !!! Ειδικά ο γιατρός κ. Γκούβας, που έφαξε όλο το φαράγγι του Αχέροντα αλλά δεν έφαξε και αυτό του Κάκαβου, του Πυριφλεγέθοντα του Ομήρου !!!

3) Ο Κωκυτός: Φέρει ως όνομα το τέτοιο του ουσιαστικού κωκυτός, που σημαίνει στεναγμό, θρήνο, πένθος, κλαυθμό.

Ο Όμηρος στην «Οδύσειά» του γράφει ότι ρέει «ατερπνέστατον ύδωρ», άνοστο που δεν ξεδιψάει τον διψώντα. Τούτο βεβαιώνει και ο Σπ. Μουσελίμης σε μελέτη του όπου πολλά δεν προέρχονται από γραφτές πηγές αλλά από δικές του διαπιστώσεις κατά το διάστημα των ανασκαφών του Νεκρομαντείου Εφύρας, στις οποίες μετείχε ως σύμβουλος του αρχαιολόγου Σωτήρη Δάκαρη.

Και ο Όμηρος κι άλλοι νεώτεροί του αποδίδουν την ονομασία των νερών του στα ύδατα της Στυγός, που πηγάζουν σε βάραθρο του βουνού Ερημίτη (απόσταση 20 χλμ.) από άντρο του κι εξαφανίζονται σε υπόγειο διάδρομο, από τον οποίο εξέρχονται κοντά στην Κορώνη και σμίγουν με τον Κωκυτό. Σ' αυτόν πέφτουν και νερά πηγών του Θεμέλου, παρακείμενου, στα δυτικά της Κορώνης, που το ποτάμι τους ονομάζουν Βάβα.

Του Κωκυτού τα νερά σμίγουν αθόρυβα με τα του Αχέροντα κάτω ακριβώς του νότιου γκρεμού του λόφου Αη-Γιάννη Μεσοποτάμου, που είναι χτισμένος πάνω στα ερείπια του Νεκρομαντείου Εφύρας. Μέχρις εκεί και τώρα ο Αχέροντας είναι πλωτός. Στ' αρχαία χρόνια έφτανε μέχρι την Πανδοσία (χωριό Καστρί) και στα παλιότερα μέχρι τη Γλυκή, όπου οι αρχαίοι είχαν χτίσει ναό στον χθόνιο Άδη ή Πλούτωνα, που στα ερείπιά του είναι τώρα χριστιανικό εκκλησάκι, αφιερωμένο στη μνήμη της κοιμήσεως της Παναγίας. Είχε ο αρχαίος ναός δωρηθεί, από τον Μ. Θεοδόσιο, τον 4^ο μ.Χ. αιώνα, στον επίσκοπο της γειτονικής Ευροίας Δονάτο. Κι εκείνος τον είχε μετατρέψει σε χριστιανικό. Αλλ' ο Αλή-Πασάς το 1800 που πολιορκούσε το Σούλι διέταξε την πέτρα του να μεταφέρουν στο λόφο της Κιάφας Σουλίου και να τοποθετηθεί στο κάστρο που εκείνος έχτισε. Έτσι κι έγινε.

Δ. Η Αχερουσία λίμνη

Οι γεωλόγοι υποστηρίζουν ότι πριν από τον Όμηρο η Αχερουσία λίμνη κάλυπτε όλο το λεκανοπέδιο του Φαναρίου. Κι ότι άδειασε από νερά μεγάλο μέρος της αφότου άνοιξε διέξοδο προς το Ιόνιο πέλαγος υπερπηδώντας το βουνό της ακτής στις θέσεις Αμμουδιά και Κερέντζα. Στην πρώτη, με το χρόνο, η έξοδος των νερών του Αχέροντα και της λίμνης διευρύνθηκε κι εκβαθύνθηκε Στη δεύτερη δεν συνέχισε το έργο της εξόδου, αφού εξυψηρετούσε η πρώτη τούτο.

Οι προσχώσεις των εισερχόμενων τριών ποταμών και οι καταπτώσεις των γύρω βουνών συνέτειναν ώστε η λίμνη να χάνει διαρκώς πλάτος και βάθος. Περισσότερο στ' ανατολικά και λιγότερο στα δυτικά της. Έτσι την εποχή του Ομήρου η Αχερουσία λίμνη ήταν στα βόρεια του λεκανοπεδίου, ανατολικά και δυτικά του Νεκρομαντείου κι ένα τμήμα της νοτιοδυτικά της Πούντας Καναλλαχίου και των οικισμών Τσουκνίδας-Βαλανιδορράχης, ολοένα σμικρυνόμενη σε πλάτος και βάθος, μέχρι τη 10/ετία του 1950, που ανοίχθηκαν τάφροι κι αποσύρθηκαν τα νερά τους στο Ιόνιο εκτός από τμήμα βορειοδυτικά του Νεκρομαντείου, επειδή είναι υψομετρικά τα νερά του χαμηλότερα από του Ιονίου πελάγους.

Ο Σπ. Μουσελίμης, που υπηρέτησε δάσκαλος στον οικισμό Τσουκνίδας πριν γίνουν τα έργα αποξηράνσεως, γράφει (το 1966) σε μελέτη του για τον Άδη των αρχαίων και για το Νεκρομαντείο Εφύρας, ότι τις νύχτες ακούγονταν στα έγκατα του παρακείμενου εκείνης βάλτου διακε-

Ο Άδης της Αχερουσίας λίμνης και το Νεκρομαντείο του

κοιμημένοι υπόγειοι τριγμοί, που οι ειδικοί τους απέδιδαν στις κινήσεις υπογείων νερών, ο δε λαός σε ανεξήγητους λόγους ή σε υπόγειους σεισμούς, που δε γίνονταν αντιληπτοί στην επιφάνεια της γης.

Γράφει ακόμα ότι στις ανασκαφές του Νεκρομαντείου (1956-1964) βρέθηκαν υπολείμματα συστήματος οδοντωτών τροχών, που τους κινούσε κάποιος αθέατος εργάτης, οι οποίοι περιστρεφόμενοι δημιουργούσαν τριγμούς ηχηρούς, τους οποίους παρουσίαζαν στους χρηστηριασθέντες επισκέπτες ως τριγμούς του Άδη, όπου οι ψυχές των νεκρών ετοιμάζονταν να βγούνε την προσεχή νύχτα για να συνομιλήσουν με τους παραπάνω ζωντανούς. Καθόλου δεν αμφιβάλλομε ότι οι υπεύθυνοι του Νεκρομαντείου ήθελαν να μμηθούν τους υπόγειους ηχηρούς τριγμούς του βάλτου της αντίπερα Τσουκνίδας. Με την αποξήρανση κι εκείνου του βάλτου δεν ακούγονται πλέον οι παραπάνω τριγμοί.

Ο P. Decharme γράφει σε βιβλίο του κάτι σχετικό. Ότι το σκοτεινό χρώμα των νερών της και οι λοιμώδεις αναθυμιάσεις τους υπήρξαν αιτίες για να γεννηθούν επιχώριες παραδόσεις, τις οποίες ο Όμηρος, όταν επισκέφθηκε την περιοχή και άκουσε αυτές, τις ενσωμάτωσε στα έπη του. Προπαντός στην «Οδύσεια» του. Ρωμαίος δε ιστορικός των χρόνων του Χριστού έγραψε ότι ήταν τόσο ισχυρές οι αναθυμιάσεις της Αχερουσίας, ώστε τα πουλιά, που πετούσαν πάνω και χαμηλά της, δηλητηριάζονταν από την εισπνοή τους κι έπεφταν στη λίμνη νεκρά (Πλίνιος, IV, 2). Έχει αποδειχθεί ότι το δηλητηριώδες μεθάνιο, που παράγεται από τη σήψη ελοβίων φυτών, έχει αυτή τη δύναμη, σ' όσους εισπνεύσουν μεγάλη ποσότητά του.

Ε. Το Νεκρομαντείο Εφύρας ή Αχέροντα

Ήταν ένα μαντείο κοντά στην εκεί αποικία της αρχαίας Κορίνθου Εφύρα, που τους χρησμούς έδιναν οι ψυχές νεκρών μάντεων και οι συγγενικές ή φιλικές ψυχές άλλων πληροφορούσαν τους χρηστηριασθέντες για όσες μνήμες έχουν από τη ζωή τους στη γη πριν το θάνατο του σώματός τους κι όσα τους είπαν προηγούμενοι χρηστηριασθέντες, σχετικά μ' εκείνες, που θέλει ν' ακούσει μετέπειτα ο χρηστηριασθείς.

Έχει χτισθεί στην κορυφή χαμηλού πέτρινου λόγου (υψόμετρο 83 μ.), που αποτελεί τη νοτιότερη απόληξη λοφοσειράς που ξεκινάει από τα, στα βόρεια, βουνά της Γκρόμπας και Λίπας της Θεσπρωτίας, κι απότομα καταλήγει σε γκρεμό μπροστά στην επίπεδη πεδιάδα του σημερινού Φαναρίου. Απέναντί της παρόμοια λοφοσειρά της Πούντας Καναλλακίου σβήνει κι αυτή απότομα στην ίδια επίπεδη πεδιάδα και σου δημιουργεί την αίσθηση ότι κάποτε ενωνόταν μ' αυτή. Οι δύο αυτές έναντι λοφοσειρές, πριν γίνουν τα έργα αποστραγγίσεως της πεδιάδας, ήταν το πιο σύντομο πέρασμα από το νότο στο βορρά κι αντίστροφα, με βάρκα όταν υπήρχε η λίμνη ή πλημμύριζε η πεδιάδα από την υπερχειλίση των ποτα-

Ο Άδης της Αχερουσίας λίμνης και το Νεκρομαντείο του

κομμένοι υπόγειοι τριγμοί, που οι ειδικοί τους απέδιδαν στις κινήσεις υπογείων νερών, ο δε λαός σε ανεξήγητους λόγους ή σε υπόγειους σεισμούς, που δε γίνονταν αντιληπτοί στην επιφάνεια της γης.

Γράφει ακόμα ότι στις ανασκαφές του Νεκρομαντείου (1956-1964) βρέθηκαν υπολείμματα συστήματος οδοντωτών τροχών, που τους κινούσε κάποιος αθέατος εργάτης, οι οποίοι περιστρεφόμενοι δημιουργούσαν τριγμούς ηχηρούς, τους οποίους παρουσίαζαν στους χρηστηριασθέντες επισκέπτες ως τριγμούς του Άδη, όπου οι ψυχές των νεκρών ετοιμάζονταν να βγούνε την προσεχή νύχτα για να συνομιλήσουν με τους παραπάνω ζωντανούς. Καθόλου δεν αμφιβάλλομε ότι οι υπεύθυνοι του Νεκρομαντείου ήθελαν να μιμηθούν τους υπόγειους ηχηρούς τριγμούς του βάλτου της αντίπερα Τσουκνίδας. Με την αποξήρανση κι εκείνου του βάλτου δεν ακούγονται πλέον οι παραπάνω τριγμοί.

Ο P. Decharme γράφει σε βιβλίο του κάτι σχετικό. Ότι το σκοτεινό χρώμα των νερών της και οι λοιμώδεις αναθυμιάσεις τους υπήρξαν αιτίες για να γεννηθούν επιχώριες παραδόσεις, τις οποίες ο Όμηρος, όταν επισκέφθηκε την περιοχή και άκουσε αυτές, τις ενσωμάτωσε στα έπη του. Προπαντός στην «Οδύσσεια» του. Ρωμαίος δε ιστορικός των χρόνων του Χριστού έγραψε ότι ήταν τόσο ισχυρές οι αναθυμιάσεις της Αχερουσίας, ώστε τα πουλιά, που πετούσαν πάνω και χαμηλά της, δηλητηριάζονταν από την εισπνοή τους κι έπεφταν στη λίμνη νεκρά (Πλίνιος, IV, 2). Έχει αποδειχθεί ότι το δηλητηριώδες μεθάνιο, που παράγεται από τη σήψη ελοβίων φυτών, έχει αυτή τη δύναμη, σ' όσους εισπνεύσουν μεγάλη ποσότητά του.

Ε. Το Νεκρομαντείο Εφύρας ή Αχέροντα

Ήταν ένα μαντείο κοντά στην εκεί αποικία της αρχαίας Κορίνθου Εφύρα, που τους χρησμούς έδιναν οι ψυχές νεκρών μάντεων και οι συγγενικές ή φιλικές ψυχές άλλων πληροφορούσαν τους χρηστηριασθέντες για όσες μνήμες έχουν από τη ζωή τους στη γη πριν το θάνατο του σώματός τους κι όσα τους είπαν προηγούμενοι χρηστηριασθέντες, σχετικά μ' εκείνες, που θέλει ν' ακούσει μετέπειτα ο χρηστηριασθείς.

Έχει χτισθεί στην κορυφή χαμηλού πέτρινου λόγου (υψόμετρο 83 μ.), που αποτελεί τη νοτιότερη απόληξη λοφοσειράς που ξεκινάει από τα, στα βόρεια, βουνά της Γκρόμπας και Λίπας της Θεσπρωτίας, κι απότομα καταλήγει σε γκρεμό μπροστά στην επίπεδη πεδιάδα του σημερινού Φαναρίου. Απέναντί της παρόμοια λοφοσειρά της Πούντας Καναλλακίου σβήνει κι αυτή απότομα στην ίδια επίπεδη πεδιάδα και σου δημιουργεί την αίσθηση ότι κάποτε ενωνόταν μ' αυτή. Οι δύο αυτές έναντι λοφοσειρές, πριν γίνουν τα έργα αποστραγγίσεως της πεδιάδας, ήταν το πιο σύντομο πέρασμα από το νότο στο βορρά κι αντίστροφα, με βάρκα όταν υπήρχε η λίμνη ή πλημμύριζε η πεδιάδα από την υπερχειλίση των ποτα-

μών της Το Νεκρομαντείο προτίμησαν να χτίσουν σ' αυτή τη θέση οι πρώτοι κτήτορες του αφενός γιατί είχε πολλά βυθίσματα (ένα από τα οποία ήταν πολύ μεγάλο και βαθύ) κι αφετέρου γιατί ακριβώς κάτω του κρημνώδους νότιου άκρου του λόφου σμίγει τα νερά του ο Κωκυτός μ' εκείνα του Αχέροντα.

Το Νεκρομαντείο στο λόφο του Αη-Γιάννη Μεσοποτάμου, όπως φαίνεται από την όχθη του Αχέροντα, στο σημείο που σμίγει ήρεμα με τον Κωκυτό. Στους πρόποδες του παραπάνω λόφου βγαίνουν πηγές, από τις οποίες υδρεύεται ο Μεσοπόταμος και άλλα γειτονικά χωριά. Δεξιά του υπάρχει ναύδριο, αφιερωμένο στη μνήμη του ισαποστόλου Κοσμά του Αιτωλού. Στη θέση του στάθηκε ο άγιος και δίδαξε τους Φαναρίσιους, που ήταν στους πρόποδες του άνω λόφου.

Πίστευαν οι αρχαίοι Έλληνες (προπαντός τ' απώτερα χρόνια) ότι οι ψυχές των νεκρών κι άλλα εξωτικά όντα (νεράιδες, στρίγγλες, θεοί και θεαινές) ζούσαν σ' αυτά τα βυθίσματα, γιατί τους παρείχαν απόκρυψη από ανθρώπινα μάτια και ευκολίες για να φτάσουν (οι πρώτες) στον κάτω κόσμο, είτε για πρώτη φορά είτε όχι. Δε γνωρίζομε πότε έγινε το πρώτο Νεκρομαντείο εκεί, ούτε από ποιους. Πάντως έγινε τούτο τα προ του Ομήρου και Ησιόδου χρόνια. Και πριν την τρωική εκστρατεία, αφού τα έπη τους (Ιλιάδα και Οδύσσεια του πρώτου και Μινύαι του δεύτερου) αναφέρονται σ' εκείνη την εκστρατεία.

Ταυτόχρονα ή λίγα χρόνια αργότερα χτίσθηκε, στη δυτική πλευρά του λόφου εκείνου (έχει κλίση από 30-10%), και ναός στην Περσεφόνη, κόρη της αδελφής του Άδη Δήμητρας (θεάς της γεωργίας), συζύγου του πρώτου. Τα ερείπιά του σώζονταν μέχρι τότε που άρχισε να χτίζεται το νέο χωριό Μεσοπόταμος (τη δεκαετία 1946-1955). Οι πέτρες των ερει-

Ο Άδης της Αχερουσίας λίμνης και το Νεκρομαντείο του

πίων του σπάσθηκαν και τα κομμάτια τους μπήκαν στους τοίχους των σπιτιών του παραπάνω οικισμού.

Το πρώτο Νεκρομαντείο γκρεμίσθηκε τον 3^ο π.Χ. αιώνα και ξαναχτίσθηκε ο περίβολος και οι εξωτερικοί τοίχοι του ιερού του με πολυγωνικούς λαξευμένους λίθους και σε μεγάλο πάχος για ν' αντέχουν στους ισχυρούς ανέμους, που όλο το χρόνο πνέουν πάνω του λόφου εκείνου. Το καθ' αυτού Νεκρομαντείο είχε και ανώγειο, κατασκευασμένο με πλίνθους, τοποθετημένους πάνω στους πέτρινους τοίχους του ισογείου και με δάπεδο ξύλινο (στρωμένο με καλάμια αντί σανίδες) κι αλειμμένο με λάσπη από καμπίσιο χώμα. Και στέγη με ξύλα και κεραμίδια. Το δάπεδο του ισογείου ήταν στρωμένο με μεγάλες πλάκες πορόλιθου. Στερούνταν εντελώς παραθύρων κι είχε εξώθυρα και μεσόθυρες (στα τρία τμήματα του διαδρόμου του) ξύλινες με ισχυρούς σύρτες. Το απόλυτο σκοτάδι του ισογείου έπρεπε να είναι όμοιο μ' εκείνο του Άδη. Τα μεσοχωρίσματά του είναι από επεξεργασμένες πολυγωνικές πέτρες αλλά στενότερα στο πλάτος. Ο επισκέπτης υφίστατο εντός του χώρου αυτού τριήμερο χρηστηριασμό, αφού στον πρώτο και στο δεύτερο θάλαμο έρριχνε σε σωρό δύο λίθους για τον εξευμενισμό του θεού Άδη. Μασούσε σπόρους δύο φυτών, που δημιουργούσαν ζάλη και απώλεια συνειδήσεως, ενώ έτρωγε μόνο ελάχιστα και ειδικές τροφές. Την τρίτη ημέρα από δαιδαλώδη διάδρομο και μ' ελάχιστο φως λυχναριού οδηγούνταν προ της θύρας του ιερού του μαντείου, ενώ κροτάλιζαν στο ανώγειο οι περιστρεφόμενοι ξύλινοι οδοντωτοί τροχοί και παρήγαγαν τριγμούς όμοιους μ' εκείνους που ακούγονταν ως το 1950 στο βάλτο της Πούντας-Τσουκνίδας. Ιεροφάντης απάγγελνε συνεχώς προσευχές και παρακλήσεις, ενώ ο χρηστηριασθείς σκορπούσε, προ της θύρας του ιερού του μαντείου, τροφή για τον Άδη, φτιαγμένη από μέλι, νερό, αλεύρι και κρασί· κι οι υπηρέτες του μαντείου έσφαζαν τα ζώα ένα-ένα, για να τρέξει στο λάκκο το αίμα τους να το πιουν οι ψυχές για ν' αποκτήσουν αισθήσεις, λόγο και κρίση ζωντανού όντος και για να συνδιαλλαγούν με τον επισκέπτη. Φαίνεται ότι κάποιοι μέσα στο βύθισμα του ιερού μιμούνταν θαυμάσια τις φωνές των γνωστών στον επισκέπτη, που ρωτούσε τις ψυχές τους. Κι εκείνες δεν απαντούσαν με διφορούμενο λόγο αλλά μ' ό,τι γνώριζαν σχετικό. Δεν αρκούσαν ν' απαντούν, αλλά, ταυτόχρονα, ρωτούσαν κι εκείνες να πληροφορηθούν από τους ζώντες νέα για συγγενείς, παιδιά και συζύγους τους, αλλά και για φίλους.

Το μαντείο αυτό κάηκε το 167 π.Χ. από το Ρωμαϊκό στρατό, αφού λεηλατήθηκε. Οι πλίνθινοι τοίχοι του ανωγείου έπεσαν ύστερα και κάλυψαν τους πέτρινους του ισογείου, μαζί με τα εντός αυτού εργαλεία, πιθάρια για τρόφιμα και σπόρους για το χρηστηριασμό (των θελώντων να συμβουλευθούν αυτό), με μέλι ή κρασί. Οι πλίνθοι του ανωγείου διαλύθηκαν και απέκρυψαν όσα δεν πήρε ή έκαψε ο Ρωμαϊκός στρατός. Πάνω της αί-

θουσας του ιερού (το παλιό βύθισμα που είχε σκαφτεί βαθύτερα, διαπλατύνθηκε και καλύφθηκε η οροφή του με μονόχωρη πέτρινη καμάρα, που τη στηρίζουν 15 καμπυλοειδείς πέτρινοι δοκοί) χτίσθηκε από τους Χριστιανούς ναΐσκος, αφιερωμένος στη μνήμη του Ιωάννη Προδρόμου, που αποτέλεσε, μέχρι την επανάσταση του «Σκυλοσόφου» (1611) καθολικό μονής, μετόχι της τέτοιας του όρους Σινά. Ύστερα έγινε ενοριακός ναός του παλιού χωριού Μεσποτάμου και το προαύλιό του νεκροταφείο εκείνου του οικισμού, ώσπου το 1956 διαπίστωσαν ειδικοί ότι κάτω των παραπάνω είναι τα ερείπια του Νεκρομαντείου της Εφύρας.

Την ύπαρξη του παραπάνω υπογείου, ιερού θαλάμου ανακάλυψε ο Ιταλικός στρατός κατοχής της δεξιάς όχθης του Αχέροντα το 1917 και άνοιξε τρύπα και εισήλθε, χωρίς να είναι γνωστό το τι βρήκε και τι πήρε. Όταν έγινε η ανασκαφή του βρήκαν στο δάπεδό του φτυάρι και μερικές αβαθείς τομές που μάλλον εκείνοι είχαν κάνει για να βρουνε θαμμένους θησαυρούς.

Ο σωζόμενος νοτιοδυτικά κοντά του τετράγωνος ανώγειος πύργος με πέτρινη στέγη και επάλξεις στις πλευρές του, είναι, κατά πολλούς, κτίσμα Ενετικό, όταν στο χώρο αυτό κυριάρχησαν τα όψιμα μεσαιωνικά ή πρώιμα της Τουρκοκρατίας χρόνια. Κατά τον Σπ. Μουσελίμη (στην

Έναντι του Νεκρομαντείου είναι το ακρωτήριο (πούντα), όπου οι χριστιανοί έχτισαν το μοναστήρι της Αγίας Παρασκευής ή Πούντας. Μέσα σ' αυτό υπάρχει μαρμάρινο τμήμα κίονα, το οποίο οι χριστιανοί συνέδεσαν με τη λατρεία μιας Αγίας Παρασκευής, άλλης από τη λατρευόμενη. Υποθέτομε ότι είναι απομεινάρι αρχαίου ναού. Οι πιστοί έφταναν ως εκεί από παραλιακό δρόμο κι ύστερα με βάρκα περνούσαν στο Νεκρομαντείο. Αλλιώς δεν εξηγείται η ύπαρξη του κίονα εκεί.

Ο Άδης της Αχερουσίας λίμνης και το Νεκρομαντείο του

Η είσοδος του
Νεκρομαντείου
Εφύρας
(Μεσοποτάμου).
Απ' αυτή έμπαιναν
οι χρηστηριασθέντες
στο σκοτεινό χώρο
του για να... συναντή-
σουν τις ψυχές των
νεκρών τους,
ή ν' ακούσουν
τις απαντήσεις τους,
τις οποίες έδιναν,
αντί εκείνων,
οι άόρατοι μάντιες
του μαντείου.

ίδια παραπάνω μελέτη του) είναι «κούλια» Τούρκου σούμπαση της περιοχής. Όμως σ' αυτή την «κούλια», κατά την παράδοση, υπήρχε αναμμένος φανός για να βλέπουν τα ξυλοκάραβα ν' αναπλέουν τον Αχέροντα μέχρις εκεί. Ποιος άναβε αυτό το φανό, που έδωσε και το όνομα «Φανάρι» στην περιοχή; Μόνο κάποια ναυτική χώρα. Κι αυτή ήταν η γειτονική Βενετία. Εκείνη, πολλά χρόνια, με κάποιες ενδιάμεσες διακοπές, ως το 1797, κυριαρχούσε σε λιμάνια και κάστρα των Ηπειρωτικών ακτών.

Ο Όμηρος στην Οδύσσειά του (ραψωδία Λ) μας δίνει λεπτομερή περιγραφή για το φτάσιμο του Οδυσσέα με καράβι σε γειτονική ακρογιαλιά, την άνοδό του απ' αυτή στο Νεκρομαντείο, το χρηστηριασμό του και με ποιες ψυχές γνωστών του νεκρών συνομίλησε και τι διαλέχθηκε μεταξύ τους. Κι αυτό έγινε αφού έφαγαν τα «άλφιτα ιερά», που τους πρόσφερε, κι ήπιαν αίμα από το λάκκο, που χύθηκε από τα θυσιασθέντα ζώα.

Αφού πρώτα άκουσε όσα του αποκάλυψε η ψυχή του μάντη Τειρεσία για την οικογένειά του, την οικογένειά του και πώς θα φτάσει ως εκεί. Πριν, πήρε οδηγίες από τη μάγισσα Κίρκη, πώς θα φτάσει στο Νεκρομαντείο. Κι ύστερα οδηγίες από την ψυχή του Τειρεσία, πώς θα φτάσει στην Ιθάκη του.

Ακολούθησε δρόμους της θάλασσας. Όμως για να φτάει κάποιος στο ίδιο Νεκρομαντείο υπήρχαν και δρόμοι στην ξηρά. Έναν απ' αυτούς χρησιμοποίησε ο Οδυσσέας για να πάει ύστερα στο μαντείο της Δωδώνης, που είναι σε λάκκα (κοιλιάδα) ανατολικά του Τομάρου (κν. Ολύτσιας). Υποθέτομε ότι πέρασε από το αρχαίο μονοπάτι, που χρήση του γινόταν

Διακρίνομε την έξοδο ενός στενού προς την πεδιάδα του Φαναρίου (χώρος Καναλλακίου). Ήταν έξοδος του αρχαίου παράλιου δρόμου (στο Ιόνιο πέλαγος) από Νικόπολη ως το Φανάρι. Διακρίνεται η Αγία Τριάδα Καναλλακίου.

Κάτω αυτής ανακάλυψαν θεμέλια αρχαίου ιερού, που είχε σχέση με τον Άδη της Αχερουσίας. Από τα ριζά του δεξιού λόφου ο δρόμος έφτανε στο ακρωτήριο (Πούντα) έναντι του λόφου του Νεκρομαντείου, όπου με βάρκα περνούσαν την ενδιάμεσά τους Αχερουσία λίμνη. Πριν μπούνε στη βάρκα κάποιες τελετές σε ναΐσκο αρχαίο έκαναν (με θυσίες βέβαια). Από το ιερό εκείνο σώζεται τμήμα μαρμάρινου κίονα μέσα σε χριστιανικό ναό (βλέπε επόμενη εικόνα).

ως τα πριν από τώρα πενήντα χρόνια. Αυτό περνούσε πλάι της χαράδρας του Αχέροντα κι έφτανε ανατολικά της Σκάλας της Τζαβέλλαινας. Ανηφόριζε ύστερα στο δάσος του Βόκαμπου κι έβγαινε στο οροπέδιο των Σκαφιδωτών. Κι ύστερα κατηφόριζε στο χωριό Τρίκαστρο (τ' αρχαία χρόνια ήταν πόλη με ακρόπολη που προστάτευαν τρία κάστρα, το ένα μέσα στ' άλλο) κι έφτανε από τις πάνω λάκκες Σουλίου (τότε λεκανοπέδιο των Σελλών και Αμυμνών) στον αυχένα Τύρια (βόρεια του Τομάρου) και κατερχόταν στο μαντείο εκείνο, όπου οι ιερείς του έδιναν χρησμό ακούγοντας το θρόισμα των φύλλων μιας ιερής βελανιδιάς, που παραγόταν απ' το φύσημα ανέμων. Τον ίδιο δρόμο χρησιμοποιούσαν και όσοι από ανατολικά ήθελαν να πάνε στο Νεκρομαντείο της Εφύρας για να συναντήσουν κάποιες ψυχές νεκρών και μάθουν απ' αυτές τα παρελθόντα, τα παρόντα και τα μέλλοντα, που είχαν σχέση μ' αυτούς.

Ο Στράβωνας, που έζησε κι έγραψε λίγο πριν τη γέννηση του Χριστού, στα «Γεωγραφικά» του γράφει για ένα νότιο χερσαίο μονοπάτι,

Επί αυτοκράτορα Ρώμης Αντωνίνου χριστιανή νέα, ονόματι Παρασκευή, για ν' αποφύγει τη σύλληψη κρύφθηκε στο ιερό της Πούντας Φαναρίου. Όμως ο επιτόπιος διοικητής Ταράσιος έμαθε πού κρύβεται κι έστειλε στρατιώτες να τη συλλάβουν. Εκείνη αγκάλιασε τόσο σφιχτά τη μαρμάρινη κολώνα του ιερού (χώθηκαν οι παλάμες της μέσα σ' αυτή), που ανάγκασε τους στρατιώτες να πάρουν μόνο το κεφάλι της. Οι ντόπιοι χριστιανοί έθαψαν πλάι το σώμα της. Διακρίνεται ο τάφος της. Αργότερα έχτισαν πάνω τρίκλινη βασιλική (εκκλησία) ορθόδοξη, που ύστερα αναγνωρίστηκε μοναστήρι. Τα παραπάνω γράφει ο συναξαριστής, αλλά λένε κι οι κάτοικοι. Άρα εκεί πριν ήταν ειδωλολατρικό ιερό, που είχε κίονες.

που περνούσε από το «θεογέφυρο» των Ριζών και μέσω της στενής κοιλάδας «τοις ξένοις», μεταξύ Χειμαδιού και παλιού Κουκκουλίου έβγαινε στα δυτικά χαμηλοβούνια του Καναλακίου και τελείωνε στο βόρειο άκρο τους, που λέγεται «Πούντα» (ακρωτήρι). Κι ύστερα με βάρκα περνούσαν απέναντι και συναντούσαν το νεκρομαντείο της Εφύρας (Μεσοποτάμου τώρα ή Αχέροντα).

Ο Σπ. Μουσελίμης στην παραπάνω μελέτη του μας αναφέρει κάποια ερείπια αρχαίων ιερών στα ριζά των δυτικά της Παραμυθιάς βουνών. τα πλησιέστερα στο Νεκρομαντείο ήταν στα χωριά Κυφέλη, Κορώνη και Θέμελο του Δήμου τώρα Φαναρίου και παλιά της επαρχίας του. Απ' αυτά περνούσε δρόμος που οδηγούσε στο Νεκρομαντείο. Αναφέρει κι άλλο μονοπάτι, που, από την περιοχή Μαργαριτίου, έφτανε μέσα από τα χαμηλοβούνια στο χώρο του Νεκρομαντείου.

Σ' όλους τους παραπάνω χερσαίους δρόμους υπήρχαν ενδιάμεσα σπηλιές, τρύπες και σκοτεινές χαράδρες, όπου πίστευαν ότι κατοικούν

περιπλανώμενες ψυχές κι άλλα πνεύματα (καλά και κακά). Εκεί κοντά τους ήταν ιερό, αφιερωμένο στους Χθόνιους Θεούς, τους οποίους με χοές και θυσίες ζώων επικαλούνταν να τους δώσουν τη δύναμη να φτάσουν στο Νεκρομαντείο, το οποίο ήθελαν τελικά να επισκεφθούν.

Τα νερά που υπόγεια εξέρχονται στο «θεογέφυρο» των Ριζών κι εκείνα του άνω ρου του Αχέροντα, που χάνονται μέσα στη στενή κοίτη του κι αθέατα, σε πολλές μεριές της χαράδρας του Τρικάστρου και των Σεριζιανών, αποτελούσαν μυστήριο για τους πιστούς του Δωδεκάθεου του αρχαίου κόσμου της χώρας μας. Το ίδιο και τα νερά της Στυγός του βουνού Ερημίτη, που υπόγεια έφταναν στον Κωκυτό. Κι εκείνα των πηγών της Τζάρας-Κορώνης και Θεμέλου. Και διερχόμενοι κοντά τους εκτελούσαν παρακλήσεις, χοές και θυσίες, γιατί ήταν χρηστήρια τα εκεί κτίσματα που προετοίμαζαν τους επισκέπτες του Νεκρομαντείου. Πιθανόν ν' ανήκαν σ' αυτό τα κτίσματά τους και άνθρωποί του να το υπηρετούσαν. Τον ίδιο ρόλο είχε και ο ναός του Πλούτωνα (Αϊδωνέα) στο χωριό Γλυκή, είτε οι προσκυνητές έφταναν από το δρόμο Τρικάστρου - Σκάλα Τζαβέλλαινας, είτε από το δρόμο Παραμυθιάς-Χόικας ως τον παραπάνω ναό κι ύστερα κατέρχονταν στο Νεκρομαντείο είτε πεζή (όχθες του Αχέροντα) είτε με βάρκα ιδιωτών ή του παραπάνω ιερού.

Με την κατάκτηση της Ηπείρου από τους Ρωμαίους το 167 π.Χ. το Νεκρομαντείο κ.λπ. γύρω του χρηστήρια λεηλατήθηκαν και κάηκαν. Προσπάθεια ανακατασκευής τους δεν έγινε, αφού το 31 π.Χ. οι επιζήσαντες από την καταστροφή των Ηπειρωτικών πόλεων μεταφέρθηκαν στη Νικόπολη του Οκταβιανού. Ύστερα ήρθε ο Χριστιανισμός που δίδαξε την πνευματική ύπαρξη της ψυχής. Κι όλα σε λίγους αιώνες έσβησαν εκτός απ' ορισμένες δοξασίες στη λατρεία των απλοϊκών για το θάνατο και για τις ψυχές των νεκρών.